

PAPER DETAILS

TITLE: Toplumsal Cinsiyet Baglaminda Kadınların Annelik Deneyimleri Üzerine Bir Saha Çalışması

AUTHORS: Yasemin Gezer TUGRUL

PAGES: 71-90

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/837784>

Makale Gönderim Tarihi 21.05.2019 – Makale Kabul Tarihi 20.06.2019

Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi

Journal of Social and Cultural Studies

www.toplumvekultur.com

TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA KADINLARIN ANNELİK DENEYİMLERİ ÜZERİNE BİR SAHA ÇALIŞMASI

Yasemin GEZER TUĞRUL¹

Öz

Geleneksel ataerkil söylemler yolu ile kadına yüklenen annelik rolü, sosyal, kültürel, dini söylemler ve toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında annelik yüceltilmekte, kadının en önemli görevlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bir bakıma annelik ve kadınlık eş değer görülmektedir. Kültürel aktarımlar aracılığıyla annelik rolünün öğretilmesi, kadınların da anneliği kendi içlerinde içselleştirmelerine yol açmaktadır. Kadına verilmiş olan annelik rolünün kadınları toplumda nasıl konumlandığı, kadınların anneliği nasıl anlamlandırdıkları ve içselleştirdikleri önemli tartışma konularındandır. Kadınlık ve özelde annelik olgusunun değişen ve dönüşen dünya ile birlikte tarihsel süreçte anlamının ve değerinin farklılaştığı gözlemlenmektedir. Bu çalışma, Van kent merkezinde anne olan kadınların, annelik deneyimlerine odaklanmaktadır. Bu amaçla nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine görüşme tekniği ile elde edilen araştırma bulguları, kadınların anneliğe ilişkin söylem ve algılarında toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının, geleneksel ve dini söylemlerin hem ücretli hem de ücretli olmayan bir işte çalışan kadınlar üzerinde etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. Çocuk sahibi ol(a)mayan veya erkek çocuk sahibi ol(a)mayan kadınlara toplumun bakış açısının ise oldukça olumsuz olduğu görülmektedir. Kadınların anne olma süreçlerinde karar mekanizmalarına dahil edilmeleri ücretli bir işte çalışıp ve çalışmamalarına göre değişkenlik göstermektedir. Araştırmaya katılan kadınların annelik deneyimleri birbirinden farklı olsa da tamamının anneliğin kutsallığına vurgu yaptığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, annelik, ataerkil söylem, toplumsal cinsiyet rolleri, annelik deneyimleri

A GENDER-BASED FIELD STUDY ON THE MOTHERHOOD EXPERIENCES OF WOMEN IN THE CONTEXT OF GENDER

Abstract

Motherhood has been glorified and considered as one of the most important duties of women within the context of the role of motherhood imposed on women through traditional patriarchal, social, cultural, religious discourses and gender roles. In one respect, motherhood and femininity are seen as equivalent. Teaching the role of motherhood through cultural transfers leads women to internalize maternity within themselves. One of the important topics of discussion includes how motherhood positions women in society, and how women interpret and internalize motherhood. It is seen that the meaning and value of womanhood and motherhood in particular along with the changing and transforming world change in the historical process. This study focuses on motherhood experiences of women living in Van city center. For this purpose, research findings obtained from qualitative research methods

¹Kırıkkale Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora Programı Öğrencisi, ygezer@yyu.edu.tr

through in-depth interview technique reveal that gender stereotypes in women's discourses and perceptions of motherhood have an impact on traditional and religious discourses in both paid and non-paid jobs. Including women in decision-making processes in the process of becoming a mother changes according to whether they work in a paid job or not. It can be said that although women's motherhood experiences are different from each other, they all focus on the sanctity of motherhood.

Keywords: *Women, Maternity, Patriarchal Discourse, Gender Roles, Maternity Experiences*

Toplumsal Cinsiyet ve Annelik Söylemleri

Cinsiyet kavramı kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılıkları ifade ederken, toplumsal cinsiyet kavramı ise biyolojik cinsiyet farklılığının ötesinde kadının ve erkeğin toplum içindeki rollerinin toplumsal ve kültürel olarak nasıl inşa edildiğine dikkat çekmektedir. Bu kavramını sosyolojiye kazandıran Ann Oakley'e göre, "cinsiyet (sex) biyolojik erkek kadın ayrımını anlatırken, toplumsal cinsiyet (gender) erkeklik ile kadınlık arasındaki buna paralel ve toplumsal bakımdan eşitsiz bölünmeye gönderme yapmaktadır" (Marsall,1998: s.98). Doğuştan kazanılmayan bu roller, kadının ve erkeğin toplumsal hayattaki eşitsiz konumunun da kaynağını oluşturmaktadır. Şenol'un (2018: s.318) ifadesi ile toplumsal cinsiyet kavramı bir taraftan hem kadın hem erkek için toplum tarafından üretilen rollerin birer inşası iken diğer taraftan bu kavramı, bireylerin bedenlerine zorla kabul ettirilen bir kategori olarak kabul etmek gerekmektedir. Kültürel olarak üretilen ve bir bakıma zorla kabul ettirilen bu roller, sosyalleşme sürecinde öğrenilen rolleri ifade etmektedir. Bu roller erkeklerin toplumsal konumlarını güçlendirirken kadınları toplumun dışına iten bir ataerkil toplumsal sistem yaratmaktadır. Marshall (1999: s.47) ataerkillik teriminin, başlangıçta erkek aile reislerinin otoritesi üzerine kurulu toplumsal sistemleri tanımlamak için kullanıldığını bugün ise, genel olarak erkek tahakkümünü yansıtan daha genel bir anlamla yüklü olduğunu belirtmektedir. Kadınların toplumdaki ikincil konumlarını güçlendiren verili rollerin, erkek tahakkümüne dayanan ataerkil sistem tarafından toplumsal düzlemde kurulmuş olduğu söylenebilir. Toplumsal cinsiyet rolleri, kadınların ve erkeklerin toplum içindeki rollerini, yerlerini ve statülerini de belirlemektedir. Örneğin, erkekler daha rasyonel, fiziksel olarak güçlü oldukları, evin geçimini sağlamaları gerektiği öğretilmekte, erkekler doktorluk, şoförlük, mühendislik gibi mesleklere yönlendirilmektedirler. Kadınlardan ise daha fedakar, merhametli olmaları beklenmekte ve kadınlar öğretmenlik, hemşirelik, ebelik gibi mesleklere yönlendirilmektedirler. Bunun yanında kadınların kırılgan, hassas, sabırlı ve doğuştan içgüdüsel olarak anne olduklarına ilişkin söylemler kadının toplumsal konumunu belirleyen unsurlara dönüşmüş durumdadır. Simone de Beauvoir'ın "Kadın doğulmaz, kadın olunur" sözü

toplumsal cinsiyet rollerinin kültürel olarak nasıl oluşturulduğuna ve verili roller oluna işaret etmektedir. Ramazanoğlu'na (1998: s.90) göre kadınların kadınlar olarak tanınmasının tek nedeni biyolojik cinsiyetleri ve doğurganlık yetenekleridir. Kadına doğurgan yapısından dolayı yüklenmiş olan en önemli rollerden biri ise annelik rolüdür. Annelik rolü küçük yaşlardan itibaren kız çocuklarına farklı şekillerde öğretilmektedir. Örneğin Güdücü (2018: s.25) kız çocuğuna anneliği öğrenebilmesi için bebekler alındığını, bebek bakımının nasıl yapılacağını öğretildiğini ve anaç olmalarının öğütlendiğini belirtmektedir. Akça'ya (2015: s.4) göre anne olmak, kadın bedeninin doğurgan doğasının yani biyolojik yapısının bir sonucudur ama bu durum, toplumsal cinsiyet rollerini biyolojik cinsiyetin doğal bir sonucu olarak gören egemen geleneksel yaklaşımların kendilerini meşrulaştırdıkları temel dayanaklardan birini oluşturmaktadır. Bir nevi kadının bu biyolojik yapısı üzerinden erkek tahakkümü varlığını devam ettirmektedir.

Her kadının anne olması gerektiğine ilişkin genel toplumsal bir algının varlığından söz edilebilir. Ancak kadının anneliğine yüklenen anlamların tarihsel bağlamda kültürden kültüre değişkenlik göstermesi, kadının anneliğinin evrensel olmadığını, anneliğin anlamının iktidar mekanizmalarına ve yürütülen politikalarla göre şekillendiğini söylemeyi mümkün kılmaktadır. Başka bir deyişle, anneliği toplumsal cinsiyet, sosyal, politik ve ekonomik yapılarla ilişkilendirmek aynı zamanda evrensel bir annelik kavramı ve tecrübesi varsayımına bir tür meydan okuma anlamına da gelebilmektedir. Chodorow (1979: s.8) toplumsal cinsiyet sisteminin tıpkı herhangi bir toplumun baskın üretim tarzı gibi, toplumsal olarak inşa edilmiş, tarihsel değişime ve gelişmeye tabi olan ve örgütlenen, toplumun ögesini oluşturan temel bir belirleyicisi olduğunu ve sistematik olarak yeniden üretilindiğini ifade etmektedir. Kadının biyolojik yapısından kaynaklı olan doğurganlık özelliği, toplumsal cinsiyet rolleri aracılığıyla kadının annelikten bağımsız şekilde değerlendirilmemesine yol açmıştır. Türkiye'nin modernleşme serüveninde de Bakacak'ın (2009: s.635) belirttiği üzere yaratılmaya çalışılan Cumhuriyet kadını bilimsel, sosyal ve ekonomik alanda erkeğin yardımcısı, ortağı ve arkadaşı olsa da kadının en önemli misyonu anneliktir. Çünkü modern ulus devletin, ulusu doğuracak kişilere yani annelere ihtiyacı vardır. Cumhuriyetin yaratmaya çalıştığı modern kadın imgesi bir taraftan kadınların kamusal alanda eğitimli bireyler olarak daha görünür olmalarını sağlarken diğer taraftan kadınları ailenin sınırları içine itmiştir. Akşit'in (2009: s.20) de ifade ettiği gibi Cumhuriyet'in kuruluşunda devrimin toplumsallaşması sorumluluğu baş aktör olarak görülen kadınlar için yeni kamusal alanlar yaratmayı vaat ederken Osmanlı çocuk dergilerindeki kötü anne figürünün yerini çocuklarını sadece milli değil iktisadi misaka göre de yetiştirecek anneler alıyordu. Kadınların sorumlu vatandaşlar, eşler ve anneler olarak rolleri sık sık dile getirilmiştir/pekiştirilmiştir. Tüm bu roller kadının birey olarak değil

annelik ve eşlik üzerinden tanımlanmasını sağlamıştır. Kadının “annelik” misyonuna verilen diğer önem ise onun çocuk yetiştirmedeki önceliğinden kaynaklanmaktadır. Bütün kadınların çocuk doğurması gerektiği fikri sosyalleşme sürecinde o kadar içselleştirilir ki, bu bakış açısı çocuğu olmayan –isteyerek veya istemeyerek- kadınlar üzerinde bir baskı unsuruna dönüşebilmektedir. Anneliğin duygusal, çoğu zaman manevi ödülleri dile getirilmekte, çocuk bakımı ve annelik yapma arzusu kadınların denemesi gereken bir güç olarak sunulmaktadır. Bu roller ile kadının anneliği yüceltilirken, kadın anne olamadığında veya olmak istemediğinde bunun bir soruna dönüştüğü gözlenmektedir. Başka bir deyişle kadının çocuk sahibi olmak istemesi doğal bir istek olarak karşılık bulurken, istememesi ise bir o kadar olumsuz tepki ile karşılaşmasına neden olmaktadır. Bir bakıma toplum nezdinde kadının anne olmak istemesi sorgulanmazken, istememesi sorgulanmaya açık bir zemin yaratmaktadır. Ancak Hooks’a (2016: s.102) göre, bir kadının hayatındaki tek doyurucu amaç olarak görülen annelik olgusuna yönelik feminist eleştiri, bir kadının değerinin çocuk doğurup doğurmadığına göre belirlenmemesini, çocuksuz kalmak isteyen ve her ikisi de kariyer peşinde olan bir çiftin arasındaki ilişkiyi tasavvur etmesini mümkün hale getirmiştir. Öyle ki çocukların olmayışı denk olmayı kolaylaştırmıştır. Çünkü ataerkil toplum bazı görevlerin otomatik olarak anneler tarafından yapılacağını varsaymakta ve bu durum kadınların çocuk bakımı konusunda toplumsal cinsiyet eşitliğine ulaşmasını zorlaştırmaktadır. Ramazanoğlu’nun (1998: s.105) deyimiyle annelik paradoksal bir kurumdur; çünkü bir taraftan kadınların ezilmesine yol açmakta diğer taraftan onların erkeklerde olmayan yaratıcılık ve besleyip bakıcılık güçlerini yansıtmaktadır. Anneliğin merkeze yerleştirilmesi kadın üzerindeki baskıyı artırmakta ve böylece anneliğe ilişkin görev ve sorumluluklar kadının hayatında yaşamı boyunca devam eden bir sürece dönüşmektedir. Bayraktar (2011: s.41) kadınların bütün bir toplumdan sorumlu anneler olarak sadece çocuk doğurmalarının yeterli olmadığını, kendi biyolojik çocuklarına, kocalarına ve hanede birlikte yaşadıkları büyüklere, kayınbiraderlere, görümcelere, yeğenlere, kuzenlere de annelik etmelerinin beklendiğini ifade etmektedir. Kadının annelik rolünde başarılı olmasının en önemli koşulu görevlerini ve sorumluluklarını eksiksiz bir şekilde yerine getirmesi ile mümkün olabilmektedir. Forcey’in(1987: s.157)ifadesiyle annelik, sosyal olarak inşa edilmiş besleme ve bakımı da içeren bir dizi faaliyetler ve ilişkilerdir. Çocuk bakımını yalnızca annenin üstelenmesi ya da bu rolün anneye verilmesi, toplumun ebeveynliğe bakış açısının kadınlar ile sınırlandırıldığını ve erkeklerin buna dahil edilmediğini açıkça göstermektedir.

Kadınlık ve erkeklik rollerinin kültürel olarak inşa edilmesi yolu ile öne çıkarılan annelik rolünü kadın da içselleştirmekte ve annelik, kadınlığının bir tamamlayıcısı olarak algılanmaktadır. Annelik biyolojik olduğu kadar politik bir meseleye ve buna uygun politikaların birer malzemesine dönüşmektedir. Evlilik müessesesi ile birlikte kadınlık, annelik ile eş değer tutulmakta, kadın gelecek

nesilleri dünyaya getiren, yetiştiren ve çocuğun fiziksel, ahlaki gelişiminden sorumlu olan asıl aktör olarak kabul edilmektedir. Bahçe'nin (2008: s.13) belirttiği üzere,

Annelik rolü kadının diğer tüm rollerinden önce gelmektedir. Kutsallaştırılmış annelik miti, ancak anne olarak tamamlanan, adanmış bir kadın portresi çizer; buna göre annelik herhangi bir karşılık gözetmeksizin verilen, sınırları tanımlanmamış emeği içerir. Bunun yanı sıra, annelik, aynı zamanda, çocuğun karşılaşılabileceği her türlü sorunun birincil sorumluluğunu da kapsar.

Bu bakımdan çocuğun başına gelebilecek her türlü sorundan anne sorumlu tutulmaktadır. Kadınların, anneliğin fedakarlık, sorumluluk gerektiren görev ve rolleri sorgusuzca yerine getirmelerinin altında bazı sosyal gerekçeler ve gerçeklikler bulunmaktadır. Bora ve Üstün (2005: s.21) "Sıcak Aile Ortamı: Demokratikleşme Sürecinde Kadın ve Erkekler" başlıklı çalışmalarında anneliğin, kadınlara kendilerini var edebilecekleri meşru bir alan açtığını ve bu nedenle de kadınları en fazla güçlendiren deneyimlerden biri olduğunu ifade etmektedirler. Bu varlık son derece sıkı bir biçimde belirlenmiş, sınırları çizilmiş olsa da bunun güçlendirici bir etkisi vardır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki toplumlar tarafından annelik, sevginin, şefkatin, genel olarak duygunun simgesi, toprakla ilişkinin bir ifadesi ve anneliği dünyayı hareket ettiren bir güç olarak görülebilir; ama hiçbir zaman bu gücün düzenleyicisi sayılmasına izin verilmez (Üzel, 2006: s.165). Kadının anneliği, aile hayatının ve dolayısıyla toplumun geleceğinin sağlıklı bir şekilde devamının bir teminatı gibi görülmektedir. Kadınların iş yaşamına katılımlarının artması ve doğum kontrol yöntemleri ile doğurganlıklarının kontrol altına alınmasının yaygınlaşması toplum geleceğini tehdit eden bir unsur olarak algılanmaktadır. Bu tehdit, kadının anneliğinin kutsallığını, önemini öne çıkararak ve politikalar üreterek bertaraf edilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca kadının kamusal alandaki varlığı artmış olsa da birçok toplumda annelik, hala kadınların en önemli ve asli görevlerinden biri olarak görülmektedir. Çünkü annelik kadın olmanın kilit rollerinden birini oluşturmaktadır. Zira aile hayatının dolayısıyla neslin devamlılığını sağlayacak olan başat aktör kadın olarak kabul edilmektedir. Chodorow (1979:s.9) kadınların anneliğinin toplumsal cinsiyetin toplumsal örgütlenmesinin merkezi ve tanımlayıcı bir özelliği olduğuna ve erkek egemenliğinin kendisinin yapım ve yeniden üretilmesinde rol oynadığını ifade etmektedir. Kadınların annelik duygusunu edinmelerini ve yeniden üretilmesini sağlayan toplumsal yapı birçok çelişkiyi de içinde barındırmaktadır. Örneğin bir taraftan anneler, gelecek nesle yaşam veren, toplumun geleceğini şekillendiren, koruyan, kollayan, fedakar olarak resmedilirken diğer taraftan zayıf, duygusal, güçsüz ve içgüdüleri ile hareket eden bireyler olarak tanımlanmaktadırlar. Yine benzer şekilde Ayyıldız (2015: s.43) ataerkil sistemle şekillendirilmiş toplumsal yaşamın tüm dinamiklerinde, kadınlık özelliklerine karşı takınılan olumsuz tutum nedeniyle kadınların bir yandan bedensel özellikleri sebebiyle toplumun dışına itildiklerinden, diğer yandan ise yeniden üretim kapasiteleri

yani doğurganlık özellikleri sebebiyle yüceltildiklerinden söz etmektedir. Çocuk sahibi olmak annelikle eşdeğer görülmektedir. Bunun sonucu olarak çocuk sahibi olmanın hem kadına hem de erkeğe sorumluluk yüklemesi gerekirken bu sorumluluk çoğunlukla kadınlara yüklenmektedir. Chodorow (1979: s.3) bu noktada kadınların doğurganlık, emzirme kapasiteleri ve çocuk bakımı konusundaki sorumlulukları arasında görünüşte kurulan doğal bağlantı ve insanların çocuklukta uzun süren bakıma ihtiyaç duymaları nedeniyle, kadınların anneliğinin ön plana çıkarıldığına değinmektedir. Bu durumun da sosyal bilimciler, birçok feminist ve şüphesiz feminizme karşı olanlar tarafından kaçınılmaz olarak kabul edildiğini belirtmektedir.

Kadının doğurganlığını bir bakıma anneliğini kimliğinin en önemli unsuru olarak gören geleneksel ve ataerkil toplumlarda dini söylemlerin etkisi de göz ardı edilemez. Anneliğin kutsal olduğuna ilişkin söylemlerin dini referanslar ile temellendirilmesinin kadınların toplumdaki kadınlık ve annelik statüleri üzerinde önemli bir rolü olmaktadır. Kadınların anneliklerinin fitratlarının bir gereği olduğu anlayışı dini referanslar aracılığıyla pekiştirilmektedir. Badinter (2017: s.17) 70'lerden önce, çocuğun evliliğin doğal bir sonucu olarak görülmesinden dolayı doğurabilen tüm kadınların sorgulamaksızın çocuk yaptıklarını belirtmektedir. Çünkü üreme hem bir içgüdü, hem dini bir görev, hem de türün bekası için bir yükümlülük olarak görülmektedir. Kadınların eğitim seviyesinin artması ve çalışma yaşamına daha fazla dahil olmaları ile hem ataerkil hem de dini söylemlerin kadınların doğurganlık ve annelik algılarında değişimler yarattığı söylenebilir. Ancak Suzan Karaoğlu'nun (2017) "Dini İnanç ve Tutumların Doğurganlık Üzerindeki Etkileri" üzerine Van'da yapmış olduğu yüksek lisans çalışmasının bulguları yükseköğretim görmüş dindar kadınların anneliğe bakış açılarındaki önemli farklılıklar olsa da dindar kadınların aile kurumuna ve anneliğe ayrı bir değer atfettiklerini, doğurganlığı annelik statüsünün bir göstergesi olarak gördüklerini ve anneliğe dini bağlamda bir kutsallık atfettiklerini ortaya koymaktadır.

Annelik meselesi feminist kuramın da önemli tartışma zeminlerinden birini oluşturmaktadır. Feministlere göre kadınların ezilmesinin başlıca nedenlerinden biri de kadının annelik rolüdür. Feminist eleştirinin anneliğe ilişkin bakış açısı farklı yaklaşımları içerisinde barındırmaktadır. Neyer ve Bernardi'ye göre "Üreme ve annelik, ortaya çıktıklarından bu yana feminist ve kadın hareketlerinin özü ve feminist hareketleri bölen konulardan biri olmuştur. Anne olan çoğu kadın ve birçok feminist anneliği kadınlar arasında birleştirici bir unsur olarak görmüş ve kadın haklarına ilişkin iddialarını buna dayandırmıştır" (Neyer ve Bernardi, 2011: s.164). Hooks, bir yandan anneliği eleştirirken, diğer yandan da özellikle ebeveyn ile çocuk arasındaki özel bağ söz konusu olduğunda anneliğin kendilerine sağladığı özel statüden ve imtiyazlardan hoşnut olan kadınların, ebeveynlikteki yerlerinden vazgeçmeye, feminist düşünürlerin umduğu

kadar istekli olmadıklarını ifade etmektedir. Ona göre, diğer bütün alanlardaki biyolojik belirlenimciliği eleştiren birçok feminist düşünür, konu annelik olduğunda sıklıkla biyolojik belirlenimciliği kucaklamışlardır (Hooks, 2016: s.103-104). Feminist hareket anneliğe ilişkin farklı yaklaşımları içinde barındırıyor olsa da anneliğin kutsallığının sorgulanmasına, anneliğin de toplumsal cinsiyet bağlamında kadınlara kazandırılan bir rol olduğuna dikkat çekmektedir. Ramazanoğlu'na (1998: s.103) göre feminizm, anneliğin ve çocuk bakımının yalnızca kadınlara özgü doğal yetiler değil, kültürel olarak kurulduğunun anlaşılması gerektiğini ortaya koymuştur. Toplumsal cinsiyet bağlamında annelik söylem ve pratiklerinin gündelik hayattaki yansımalarının nasıl olduğunu anlamak amacıyla bu çalışma kapsamında yirmi altı kadın ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Buradan hareketle çalışmada, toplumsal cinsiyet bağlamında kadınların annelik rolünü öğrenme sürecini etkileyen sosyo-kültürel faktörlerin neler olduğuna, kadınların anne olmaya nasıl karar ver(eme)diklerine, bu kararda etkili olup olmadıklarına, bu sürecin ne şekilde ilerlediğine, anneliğe nasıl bir anlam yüklediklerine, anneliğe ilişkin anlam dünyalarının ne türden değişimler geçirdikleri analiz edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmanın teorik kısmında toplumsal cinsiyet rolleri aracılığıyla kadınların anneliğinin nasıl inşa edildiği, sosyalleşme sürecinde sosyal, kültürel, politik ve dini söylemler ile nasıl yeniden öğretildiği üzerinde duruldu. Araştırmanın yöntem kısmında kadınların annelik deneyimlerini ve teorik bilginin pratikte nasıl bir karşılığının olduğunu daha iyi anlamak için alan araştırmasına dayalı çalışmanın bulguları ve bunların sosyolojik analizi yapılmaya çalışılmıştır. Araştırmanın alan çalışması için nitel araştırma yöntemine başvurulmuştur. Yorumlayıcı yaklaşıma dayalı olan nitel araştırmanın herkes tarafından kabul edilen bir tanımının güç olduğundan söz eden Yıldırım ve Şimşek'e (2016: s.41) göre nitel araştırma "gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir". Creswell'in (2016: s.187) de ifade ettiği gibi nitel araştırmada araştırmacılar, genel olarak katılımcılar ile yoğun bir deneyim ve süreklilik içinde olmaktadır. Bu amaçla az sayıda kişiden ayrıntılı ve derinlemesine bilgi elde etmeye olanak sağlayan nitel veri toplama yöntemlerinden derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşme tekniği nitel yöntemde en çok kullanılan tekniklerden biridir. Bu çalışma için de yarı-yapılandırılmış bir görüşme formu hazırlanmış ve gerektiğinde alt sorular ile görüşme zenginleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğini

tercih etmek araştırmacıya görüşme süreci esnasında karşılaşılabilecek yeni durumlara göre soru ekleme ya soru biçimini değiştirme imkanı sunmaktadır. Temmuz-Eylül 2018 tarihlerinde Van kent merkezinde evli ve anne olan yirmi altı kadınla yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Kadınların anneliğe ilişkin deneyimlerini daha iyi anlamak için evli olup annelik deneyimini yaşa(ya)mamış kadınlar bu çalışmanın dışında tutulmuştur. Katılımcılara ulaşmak için kartopu tekniği kullanılmış olup görüşmeler katılımcıların istedikleri mekanlarda ve zaman dilimlerinde bir saat ile iki saat arasında değişen sürelerde gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı tarafından görüşmeye başlamadan önce görüşmecilere araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiş ve söz konusu paylaşımların sadece bilimsel veri için kullanılacağına dair bilgilendirme yapılmıştır. Katılımcılardan izinler alınarak görüşmeler ses kayıt cihazına kaydedilmiş ve bunun dışında gözlem notları da alınmıştır. Kayıttan sonra görüşmeler deşifre edilerek yazılı metinlere dönüştürülmüş ve görüşmecilerin her soruya verdikleri yanıtlar bir takım anahtar terimlerden hareketle çözümlenmeye çalışılmıştır. Bu çözümlemeler boyunca anahtar terimler üzerinden görüşmecilerin verdikleri yanıtlar arasındaki birleştirici ve ayrıştırıcı noktalar saptanmaya çalışılmıştır. Elde edilen sonuçların sunulmasında görüşmeye katılanların kimlikleri araştırmacıda gizli olup görüşmecilerin kimliklerinin gizliliğine özen gösterilmiş ve talepleri de dikkate alınarak isimleri araştırmada değiştirilmiştir. Katılımcıların ifadeleri değiştirilmeden olduğu gibi yazılmış ve aktarılmıştır. Katılımcıların yaş aralığı 19-46 olup yaş ortalamaları 32 olarak belirlenmiştir. Katılımcıların eğitim durumları “hiç okula gitmeyen” den “lisans mezunu” na doğru bir çeşitlilik arz etmektedir. Görüşmecilerin eğitim düzeyleri üçü hiç okula gitmeyen, ikisi ilkokuldan terk, üçü ilkokul, ikisi ortaokuldan terk, üçü ortaokul, üçü lise, dört ön lisans, altı lisans mezunu şeklindedir. Katılımcıların çalışma durumlarına bakılacak olursa on beş kadın ev içi alanda ücretsiz çalışmakta iken, on biri ev dışı alanda ücretli bir işte çalışan kadınlardan oluşmaktadır.

Araştırmanın Bulguları ve Yorumlar

1. Kadını Anne Olmaya İten Toplumsal Nedenler

Kadının evlenir evlenmez çocuk sahibi olması gerektiğine ilişkin algı, sosyal ve kültürel yapı tarafından sürekli pekiştirilmektedir. Kadına yüklenen bu görev ve rol kadınlar açısından kaçınılmaz şekilde bir zorunluluk olarak görülmektedir. Kadının toplumda tutunabilmesinin ve kendisini var edebilmesinin en önemli yollarından birinin annelik olarak görüldüğü söylenebilir. Katılımcılardan Neşe ve Behice bu durumu destekler nitelikte şu şekilde ifade etmişlerdir:

Var. Mesela, çocuk yapmadın mı sen engellin, özürsün, kısırısın, eşinin ikinci kez evlenmesi lazım. Kuma gelsin istemiyorsan eşine illa çocuk vermek zorundasın, kadınsan vermek zorundasın. Kadına bu anlamda büyük bir yük var ve bizim toplumumuzda. Erkek kaç tane isterse o kadar doğurursun, mecbursun ancak o zaman aile olunuyor (Neşe, 33 Yaş).

Kadınlar kendi rızaları ile anne olmuyorlar. Burada toplumsal baskılar devreye giriyor. Benim üzerimde de baskı vardı. Mesela kayınvaliden bilmezdi korunmanın ne olduğunu. Eski kadın işte “benim gelinim üç çocuktan sonra kısır olmuş” derdi kaynanam. Sağlık sorunlarım olmasaydı daha da doğururdum (Behice, 40 Yaş).

Kadınlar olumsuz söylemlere maruz kalmaları ve eşlerinin ikinci kez evlenmelerinin yaratmış olduğu korkuyla istemedikleri bir zamanda istemedikleri kadar çocuk sahibi olmaya mecbur bırakıldıklarını belirtmişlerdir. Lindholm’un da ifade ettiği gibi “kadın eşinin kendisine uygulayacağı şiddetin, kayınvalide otoritesinin, yetişkin gibi davranamama ihtimalinin ve hepsinden öte boşanarak ya da üstüne kuma getirilerek aşağılanacağı korkularını taşır. Ona göre vazifesi, kendine verilmiş koşullar içinde mevkii ve şerefini elinden geldiğince en üst seviyeye çıkarmaktır” (Lindholm 2004: s.405). Özbay (1992: s.5-6) erkek egemen normların geçerli olduğu toplumlarda kadınların toplumda var olma nedenlerinin doğurma kapasitelerine indirgendiğini ve birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de kadın ve anne sözcüklerinin eş anlamda kullanılabildiğini belirtmektedir. Böyle bir kültürel yapı içinde bir kadın için çocuksuz olmak son derece statü düşürücüdür: çocuksuz kadın ya “evde kalmıştır” ya da “kısırdır”. Her iki deyim de kadını aşağılamak için kullanıldığına, böyle durumlarda genellikle kadının neden evlenmediği ya da kocasının kısır olup olmama olasılığının tartışılmaz olduğuna değinen Özbay’a göre durum adeta açıktır: suçlu kadındır. Ailenin toplumun en temel birimi ve çocuğu da onun ayrılmaz bir parçası olarak görmek çocuksuz ailelerin aile olamadıklarına ilişkin söylemleri de geliştirmektedir. Bu ailelerin ancak çocuk sahibi olduklarında gerçek bir aile olacağına ilişkin söylemler üretilmektedir. Çocuk yapmanın kadının, kocasının gözündeki değerini arttırdığı gibi evliliğin de güçlenmesinin bir aracı haline dönüştüğü söylenebilir.

Dinin toplum üzerindeki etkisi yadsınamaz. Ataerkil toplum yapısını inşa eden eril zihniyet kadının bedenini, cinselliğini ve dolayısıyla doğurganlığını dini referanslardan da güç alarak kontrol altında tutmaya çalışmaktadır. Çalışmanın teorik kısmında da ifade edildiği gibi dini referanslar ile kadının toplum içindeki konumu, statüsü denetlenmekte ve kadının anneliği ön plana çıkarılmaktadır. Anneliğin kutsallığı söylemi oldukça güçlü bir söylem olmaya devam etmektedir. Katılımcılardan Bahar ve Melek’in dinin anneliği nasıl kutsallaştırdığına dair ifadeleri şu şekildedir:

Kadın evlendi mi anne olmalıdır. Hem kısır olmadığını göstermek zorundasın hem dinimiz de çoğalın diyor. Cennet annelerin ayakları altındadır. Yani o kadar kutsal bir meslektir. Allah kimseyi bundan mahrum bırakmasın (Bahar, 19 Yaş).

Dinimiz bize, biz kadınlara iyi bir eş ve anne olmayı emrediyor. Kadının yeri evidir. Kocasına eş, çocuğuna anne olmalıdır. Annelik duygusu bambaşkadır. Çocuğunu ilk kez de eline alsan, aldığında sanki daha önce anneliği biliyorsun gibi hissediyor insan. Ben bunu hissettim. Bu da Allah'ın bir lütfü. Kadınlara vermiş bunu. Neden erkeklere vermemiş. Kadının dinimizdeki yeri bambaşkadır (Melek, 19 Yaş).

Katılımcılardan Bahar ve Melek dışındaki diğer tüm katılımcılar da dinin kadına ve kadının anneliğine yüklemiş olduğu kutsallık söylemini dile getirmişlerdir. Hem toplumsal nedenler hem de dinin etkisi ile kadınlar tarafından anneliğin içselleştirildiğinin, yeniden üretildiğinin, kadının en asli ve kutsal görevinin annelik olduğu düşüncesinin baskın olduğu katılımcıların ifadelerinden hareketle söylenebilir.

2. Karar Verme Süreçlerinde Kadının Rolü

Ailenin üreme işlevi, neslin devamlılığı için oldukça önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Doğurganlığın ataerkil toplum yapısında erkekler tarafından kontrol altında tutulmaya çalışılması ve önemini koruması kadınların bu kararda etkin rol almalarını engellemektedir. Her ne kadar günümüzde doğum oranlarında düşüşler yaşansa da doğurganlığın toplumun devamlılığı için önemini koruduğu söylenebilir. Üreme işlevinin kadının doğurganlığı ile ilişkilendirildiği düşünüldüğünde kadının bu kararda etkisinin ne kadar olduğu akla gelmektedir. Katılımcıların ifadelerinden yola çıkarak anne olmaya karar verme süreçlerinde kadının rolüne bakıldığında, ücretli bir işte çalışan veya çalışmayan tüm kadınların üzerinde aynı baskı mekanizmasının uygulandığı ancak ücretli bir işte çalışan kadınların karar mekanizmalarında daha fazla söz sahibi oldukları söylenebilir. Örneğin ev dışında ücretli çalışan kadınlardan Zehra çocuk doğurması konusunda baskılara maruz kaldığını ama yine de istediği zaman istediği kadar çocuk sahibi olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

Kayınvalidem çocuk konusunda baskı yaptı doğurmam konusunda. Hatta bir kaç defa bu yüzden onunla tartıştık “bu benim ve eşimin ortak kararı, ben kendimi her anlamda hazır hissetmediğim müddetçe asla düşünmüyorum” dedim. Kendisine bunu birkaç kez belirttim ve istediğim zaman hamile kaldım. Ama bu defada çocuğun cinsiyeti sorun oldu (Zehra,31 yaş).

Katılımcılardan Gülhan ise karar alma süreçlerinde kadınların ikiye ayrılması gerektiğini ve bunun gerekçelerini şu şekilde ifade etmiştir:

Kadınları da ikiye ayırmak gerekiyor. Çalışan ve çalışmayan yani ekonomik özgürlükleri olan, olmayan olarak ayırmak gerekiyor. Çünkü neden, çalışan kadınlar kendi ayakları üzerinde duruyorlar, aile içi kararlarda etkinler, istedikleri zaman hamile kalıyorlar ama çalışmayanlar için durum öyle olmuyor (Gülhan, 27 Yaş).

Erken yaşta evlendirilmek zorunda kalan, kendisi daha çocuk iken anne olduğunu ve evlilik kararında olduğu gibi çocuk sahibi olma kararında da hiçbir etkisinin olmadığını katılımcılardan Nurcan şu sözleri ile dile getirmiştir:

14 yaşında evlendim. Hemen evlendiğim gibi çocuğum oldu. Bu kararda hiç etkim olmadı. Eşim de 22 yaşlarındaydı. O da cahildi. Sadece askerlik yapmış. O da görücü usulü ile tavsiye üzerine evlendi benimle. Hiç konuşmadık çocuk mu yapalım diye. Ben çocuktum zaten. Ben iki çocuk yaptıktan sonra korunmanın ne olduğunu öğrendim. İki kızına da bilmeyerek hamile kaldım. Çocuk nasıl olur onu da bilmiyordum. 17 yaşını bitirmeden iki çocuk annesiydim. 17 yaş ne demek yani (Nurcan, 24 Yaş).

Çocuk yaşta evlenip hamile kalan Ayşe, anne olmanın büyük bir sorumluluk gerektiğini ve bunun bilincinde dahi olamadan anne olduğunu şu sözleri ile ifade etmiştir:

Zor bir karar, büyük sorumluluk istiyor ama ben hiç düşünemedim onu. Çocuk yaşta hamileliğin ne olduğunu bilmeden hamile kaldım, doğum yaptım, hiçbir şey anlamadım. Hiçbir bilincim yoktu. Düşünsenize 14 yaşındasınız, evlenir evlenmez hamile kalıyorsunuz. Ben hemen evlendiğim ay hamile kaldım (Ayşe, 34 Yaş).

Kadınların iş yaşamına dahil olmaları, gebeliği önleyici yöntemlere ilişkin bilgiler ve hizmetler edinmeleri kadınlar arasında doğurganlığın, bir bakıma anneliğin önemini de azaltan bir unsura dönüşebildiği ifade edilebilir. Ancak Özbay’a (2017: s.77) göre, kadınlar arasında yüksek doğurganlığın önemi büyük ölçüde azalsa da aile içinde alınan kararlarda aile büyüklerinin önemi azalmadıkça ve kadınların kararlara katılımı artmadıkça doğurganlıkta düşüşler görülemeyecektir. Bu değişimin biçimini de ataerkil aile ilişkilerinin ve toplumsal cinsiyet rolleri aracılığıyla kadının anneliğine ve doğurgan yapısına yüklenen anlamın zayıflaması belirleyecektir. Görüşülen kadınların ifadelerinden hareketle kadının doğurganlığı üzerinde kendi kararını verebilmesinin belirli bazı koşullara bağlı olduğu söylenebilir. Ücretli bir işte çalışan kadınların daha planlı, erkekle alınan ortak karar sonucu gebe kaldıkları ancak bu kadınların da toplumsal baskı mekanizmalarından kaçamadıkları görülmektedir. Daha önce de ifade edildiği üzere doğurganlık kadının annelikten bağımsız değerlendirilmemesine yol açtığı için bu kadınlar kendilerinden beklenen annelik, eşlik ve ev içi kadınlık sorumluluklarını da yerine getirdiği takdirde toplum tarafından onay alabilmektedirler. Ancak ev içi alanda ücretsiz çalışan kadınların çocuk sahibi olmaya karar verme süreçlerine dahil olamadıkları, bu alanın da kontrolünün erkeğin elinde olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca sadece erkeğin değil toplumsal baskının da etkili olduğu ifade edilmiştir.

3. Öğretilen Bir Rol Olarak “Annelik”

Kadınlara kazandırılan toplumsal cinsiyet rollerinin en önemlilerinden biri kadının annelik rolüdür. Teorik kısımda daha önce belirtildiği gibi bu rol küçük yaşlardan itibaren kız çocuklarına farklı formasyonlarda öğretilmektedir. Katılımcılardan Songül'ün ve Hatice'nin toplumsal cinsiyet rolleri temelinde anneliğin kadına verilen rollerden biri olduğu görüşünü destekleyen ifadeleri şu şekildedir:

Bizim memlekette 10 yaşından sonra işte genç kız oldun, böyle oldun, şöyle oldun derler. Daha o yaşta ince ince işliyorlar. Yarın öbür gün evleneceksin, anne olacaksın diye bir baskı var. Rahat bırakmıyorlar. Aklına giriyorlar evleneceğini, anne olmak zorunda olacağını (Songül, 42 Yaş).

Annelik öğretiliyor bence. Örneğin kız çocuklarına regli oldukları andan itibaren ileride evlenecekleri, anne olacakları öğretilir bu bilinç sürekli olarak onlara öğretilir ama mesela şimdiki çocuklar daha şanslılar. Baskı biraz olsun azaldı ama benim çevremde şimdi de erken yaşta evlenen, istemeden, bilincinde olmadan anne olan bir sürü kadın da var. Oyuncak bebekler ile oynayacaklarına kendi çocuklarına bakıyorlar (Hatice, 25 Yaş).

Anneliğin kız çocuklarına çok küçük yaşlardan itibaren öğretildiği ve bu nedenle kadınların da bu durumu zaman içerisinde içselleştirdikleri katılımcıların ifadelerinden hareketle desteklendiği söylenebilir. Daha önce de ifade edildiği gibi kız çocuklarına alınan oyuncak bebekler kız çocuklarının bebek bakımı ve annelik ile ilgili algılarının oluşmasına ve anneliği küçük yaşlarda öğrenmelerine yol açmaktadır. Günümüzde kız çocukları üzerindeki baskının azaldığı ifade edilse de halen erken yaşta evliliklerin bir sonucu olarak bilinçsizce, çocuk yaşta anne olanların azımsanmayacak sayıda oldukları ifade edilmektedir. Katılımcılara göre, bu durum anneliğin ne anlama geldiğini daha kavrayamamış, oyun oynama çağındaki kız çocuklarının oyuncaklar ile değil kendi çocukları ile bir nevi oynamasına sebep olmaktadır.

4. Kadınların İlk Annelik Deneyimleri

Annelik, kadınların için mutluluk verici bir deneyim olmasının yanında bu süreç kadınlar için hem fiziksel hem de psikolojik değişimleri, zorlukları beraberinde getirmektedir. Diğer taraftan anneliğe, kadınlığın tamamlayıcısı olarak bir kutsallık atfetmeyen, anneliğin ve onun getireceği sorumluluğun ne anlama geldiğini dahi bilmeyen, tüm bunlardan habersiz anneliği – erken yaşta veya istemeyerek- deneyimlemek zorunda kalan kadınlar da bulunmaktadır. Katılımcılardan Gülcan ve Filiz çocuk sahibi olmanın büyük bir sorumluluk gerektirmesinden ve bu sorumluluk ile nasıl baş edileceğini bilmiyor olmaktan dolayı kaygı ve korku düzeylerinin nasıl arttığını şu şekilde ifade etmişlerdir:

Evleniyorsun ama nasıl anne olunuyor, nasıl gebe kalınıyor bilmiyorsun ki. O süreç içerisinde psikolojik olarak çok etkilendim. Çok yıprandım psikolojik olarak. Hatta ben ilk çocuğumu doğurduğum zaman hastanede keşke biri alsa götürse ben görmesem diye dua ettim. O kadar

o derecede psikolojik sorun yaşıyordum. Ama şimdi binlerce kere şükrediyorum (Gülcan, 45 Yaş).

İlk hamileliğim 15 yaşındaydı. Daha ben çocuktum. Doğum tabii ki de kötüydü ve büyük bir sorumluluk isteyen bir şey ve çocuğa bakmak çok zordu. Emzirirken de çok zorlandım. Mesela bebekte sürekli uyanma problemi vardı. Bende de -çocukluğun hala gelişim çağında evlendiğim için- uyku problemi vardı. Uykuda ağırlık vardı. Ben de uyumazdım onun için hani uyanır duymam diye çocuk. Dördüncü çocuğuma kadar anlamadım anneliğin ne olduğunu (Filiz, 36 Yaş).

Deliktaş ve arkadaşlarının (2015: s.274) “Farklı Gruplarda Annelik Deneyimi” üzerine yapmış oldukları çalışmaya göre, ilk gebeliğini yaşayan kadınların ebeveyn rol ve sorumluluklarına ilişkin yeterli bilgisinin olmaması anksiyete (kaygı) yaşamalarına sebep olmaktadır. Adölesan gebeler içinde bulundukları gelişimsel değişikliklere adapte olmaya çalışırken, bunlara eklenecek olan annelik rolü ile riskli ve bilinmezliklerin olduğu bir süreç yaşayabilmektedir. Bu çalışma kapsamında erken yaşta evlenip anne olan katılımcıların ifadelerinin de bu çalışmanın verilerini destekler nitelikte olduğu ve bir bebeğin bakımını üstlenmek zorunda bırakılan kadınların bununla baş etmekte oldukça zorluk çektikleri söylenebilir. Kadının annelik rolünün farkına varması ve bunu benimsemesi ise oldukça uzun zaman alabilmektedir. Katılımcıların tamamı anne olmanın zorluklarından söz etmiş olsalar da anne olmanın ayrıcalıklı bir şey olduğundan ve çocuk sahibi olmaktan dolayı çok mutlu olduklarını da ifade etmişlerdir. Örneğin katılımcılardan Çiğdem ve Hülya’nın buna ilişkin ifadeleri şu şekildedir:

Anne olmaktan mutlu olduğum çok da zamanlarım oldu. Bebeğin ağlaması bile bazen size o anda mutluluk veriyor. Onun varlığı sizi mutlu ediyor. Onun sesini duymak, banyosunu yaptırmak çok büyük bir mutluluk (Çiğdem, 28 Yaş).

Anne olduğunu anlayana kadar çok zaman geçiyor. Çok zorluk çektiğim zamanlar tabii ki oldu. Ama olsun iyi ki anne olmuşum. Onlar olmasaydı hayatta tutunacak dalım olmazdı. Nasıl katlanacaktım bilmiyorum. Onlar bana güç verir. Onlar için yaşıyorum artık (Hülya, 27 Yaş).

Katılımcıların ifadelerinden de anlaşılacağı üzere anne olmak tüm güçlüklerle rağmen kadınların mutlu olmalarının birer kaynağını da oluşturmaktadır. Bunun yanında çocukları bu kadınlar için hayata tutunabilmenin de bir aracı ve en büyük dayanağını oluşturmaktadır. Kadınların annelik deneyimlerinde erkeklerin rollerinin ise oldukça sınırlı hatta hiç katkılarının olmadığını katılımcılardan Kübra şu şekilde ifade etmiştir:

Eşim kesinlikle hiçbir zaman bana destek olmadı. Ev işi konusunda da çocuk bakımı konusunda da bana hiçbir zaman yardımcı olmamış. Ama tabii doktorlara götürmek konusunda ilgilenmiş. Çocukların doktorlara götürülmesi konusunda ilgilidi işte aşıları olduğunda hastalandıklarında. Onun işi para kazanmak. Ama tabii gece kalkıp çocuğa

bakmamış. Hatta odadan çıkardı “ben rahatsız oluyorum” diye “git diğer odada bak” dediği oluyordu (Kübra, 33 Yaş).

Evin dışında ücretli olarak çalışan bir kadın olmanın avantajını yaşadığını belirten Meryem ise, ev işlerinde ve çocuk bakımında eşinin desteğini aldığını ancak anne olmanın ayrı bir sorumluluk gerektirdiğini bu nedenle yükünün daha ağır olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

Ben de çalıştığım için çocuk bakımı ve ev işlerinde eşim destek oluyor. Bunun avantajını yaşıyorum. Ancak en büyük iş yine bana kalıyor. Çocuğu doğuran, dünyaya getiren ve emzirmek zorunda kalan sadece anne olduğu için sorumluluklarımız daha fazla. Bizim annelik rolümüz çok ağır aslında. Aslında erkeklere de çok iş düşüyor ama bu görev bize verildiği için üstümüze yapışmış artık. Bunun dışına çıkmak çalışan kadın olsanız da çok zor (Meryem, 30 Yaş).

Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında kadınların anneliğinin ön plana çıkarılması çocuğa ilişkin tüm sorumlulukların da kadına yüklenilmesi anlamına gelmektedir. Ebeveyn olarak anne ve baba değil neredeyse sadece anne kastedilmektedir. Toplumsal olarak kadına verilmiş olan annelik rolünün hem ücretli bir işte çalışan hem de çalışmayan kadınlar için benzer sonuçları ortaya çıkardığı katılımcıların ifadelerinden de anlaşılmaktadır. Chodorow çoğu toplumda kadınların sadece çocuk doğuran olmadıklarını, ayrıca bebek bakımı için birincil sorumluluğu da üstlendiklerini, bebekler ve çocuklar ile erkeklerden daha fazla zaman geçirdiklerini ve bebeklerle birincil duygusal bağlarını sürdürdüklerini belirtmektedir (Chodorow, 1979: s.3). Bu duygusal bağın bebeğin anne karnından başlayarak kurulduğuna, doğumundan sonraki uzun bir süreç kadar –özellikle emzirme süreci- devam ettiğine, çocuğun temel ihtiyaçlarının yalnızca anne tarafından karşılanması gerektiğine ilişkin bakış açısı erkeği çocuk bakımından daha da uzaklaştırmaktadır. Çünkü toplumsal kabuller çocuğun anneye babadan daha çok ihtiyacı olduğu, erkeğin sadece evin dışındaki ihtiyaçlarla ilgilenerek babalık görevini yerine getirmesinin yeterli olduğu yönündedir. Burada asıl aktör, çocuğu dünyaya getiren, yetiştiren, çocuğun her türlü ahlaki ve fiziksel ihtiyaçlarından sorumlu tutulan kadındır.

5. Anneliğin Anlamı

Anneliğin kadınlar için ne anlam ifade ettiğine ilişkin soruya karşılık, katılımcıların tamamı annelik duygusunun bambaşka bir duygu olduğuna, kutsallığına, fedakârlık gerektiren bir meslek olduğuna ve çocuğa yükledikleri anlama değinmişlerdir. Anneliğin kadınlara kendilerini var edebilecekleri bir alan açtığını katılımcılarından Emine ve Leyla şu şekilde ifade etmişlerdir:

Annelik güzel bir şeydir, çok güzeldir, annelik duygusu bambaşka. Yani o kadar fedakarlık gerektiren bir meslek ki ve bir de Allah'ın yaratılışı gereği. Allah çok güzel yaratmış. Düşünsenize bir kadından çocuk oluşuyor, senden bir parça oluyor ve annelik babadan daha farklı. Dokuz ay boyunca karnında bir şeyler hareket ediyor. Senden bir parça oluyor. Onun başka bir maneviyatı var. Bana göre kutsaldır annelik ya (Emine, 43 Yaş).

Yani eşimle aramda bize ait bir parça olsun diye. Şimdi bazen bakıyorum eşimle çocuklarımıza bakıyorum çok ayrı bir şeydi. Sana benzeyen, senin kanından olan bir şeyin olması çok ayrı bir şey. Yani çocuklarımız bizim geleceğimiz. Aynı zamanda benim için çok şey anlam ifade ediyor şu anda varlığımın sebebi onlar (Leyla, 35 Yaş).

Çocuk, neslin devamı, geleceğin güvencesi ve yaşama sevinçleri anlamına da gelmektedir. Kadınların çocuğun taşıyıcısı olmaları çocuğu daha fazla kendilerinden bir parça olarak görmelerine neden olabilmektedir. Çocuğun kadının ve erkeğin birer parçası olma düşüncesinin de kadınları mutlu ettiği söylenebilir. Kadınlar için çocuk, eşi ile arasındaki önemli bir bağ ve toplumsal onayın anahtarı niteliğindedir. Kadınların anneliğe yüklemiş oldukları kutsallık, fedakârlık ve anneliğin bir meslek olduğuna ilişkin söylemleri toplumsal cinsiyet rollerinin kadınlar tarafından da nasıl içselleştirdiğine ilişkin söylemimizi destekler niteliktedir.

6. Anne Olmak İstemeyen Veya Olamayan Kadınlara Toplumun Bakış Açısı

Anneliğin kutsallığı ve ayrıcalıklılığı söyleminden hareketle, gönüllü olarak anne olmayı tercih eden kadınlar olduğu gibi, tercih etmeyen kadınların da var olduğu bilinmektedir. Ancak toplumsal cinsiyet rolleri aracılığıyla evlenen her kadından çocuk doğurmasının birer gereklilik olduğunu öğretilmesi anne ol(a)mayan kadınlar üzerinde baskıya neden olmakta, hatta toplumun dışına dahi itilebilmektedirler. Çocuk doğurmayan kadınların eksik, kısır, kusurlu veya ezik olarak nitelendirildiğini, her kadının anne olmak zorunda olmadığını katılımcılardan Necla ve Saadet şu şekilde ifade etmişlerdir:

Toplumun bu kadınlara bakış açısı hiç güzel değil gerçekten, hiç güzel değil. Çocuğu olmayan kadına da çok böyle yazıkmiş gibi, ezik gibi davranıyorlar, eksikmiş gibi davranıyorlar. Öyle olunca nasıl desem bir topluma girdiğinde tabii ki de geri çeker kendini kadın, psikolojisi bozulur. Yani bizim toplumumuzda çocuğu olmayan kadına eksikmiş gibi farklı bir bakış açısı var onlara karşı. Ben çocuğum olana kadar neler yaşadım neler (Necla, 46 Yaş).

Hani çevremde isteyip de çocuk sahibi olamayanlar ya da istemeyenler de oluyor. Özellikle de çalışan kadınlar için çok zor oluyor. Ne olursan ol evlendiysen çocuk yapacaksın deniliyor. Biz böyle gördük. Ama her kadın anne olacak diye bir şey de olmamalı. Her kadın da anne olmamalı zaten. Çocuğuna bakamayan, dışarı atan kadınlar da var (Saadet, 43 Yaş).

Anne olmak kadınları daha değerli kılarken, anne olamamak ise kadın açısından bir eksiklik olarak görülmektedir. Aslında bir bakıma her kadının anne olması gerektiğinin onlara dayatıldığı söylenebilir. Katılımcılar kadına dayatılan annelik rolünün yanlış bir algı olduğunu dile getirmişlerdir. Bunun yanında her kadının çocuk yapıp bakacak nitelikte olmadığını bu nedenle de her kadının da anne olamayacağını ifade etmişlerdir. Kendileri çocuk sahibi olsa da çocuk sahibi olana kadar benzer baskılarla karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Kadının çocuk doğurmasının yanında erkek çocuk doğurmasının daha önemli olduğu ise katılımcılardan Feyza ve Zeynep tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

Bugün bile kız çocuğun varsa, erkek çocuk yoksa sana kısır gibi muamele ediyorlar. Çevremde görüyorum. Kadından çocuk, özellikle de erkek çocuk yapması bekleniyor. Öyle iki üç tane değil tabi. Beş ya da altı tane en az isteniyor bu çağda (Feyza, 26 Yaş).

Benim iki çocuğum var. Bir oğlum bir kızım. Dikkat ediyorum oğlum için ölür kayınvalidem ama kızıma o kadar sıcak davranmaz. Çalışan bir kadının ikincisini doğurana kadar başımın etini yedi şimdi de üçüncü diyor. Erkek olsun istiyor biliyorum. Kadın dediğin erkek doğurur diyor (Zeynep, 32 Yaş)

Kadının çocuk doğurması ne kadar önemli ise erkek çocuk doğurması aile içindeki statüsünün sağlamlaşması açısından daha da önemli hale gelmektedir. Erkek çocuk sahibi olmak kadının geleceğinin bir teminatı olduğu şeklinde yorumlanabilir. Bir bakıma kadın üzerine kuma gelme tehlikesini de bir nebze de olsa bertaraf etmiş olmaktadır. Türkdoğan (2013: s.40)anneliğin kadına ataerkil statü kazandıran bir olgu olduğuna, bu statünün ancak erkek çocuk doğurma durumunda oluştuğuna ve ataerkil sisteme hizmet ettiğine vurgu yapmaktadır. Doğan çocuğun cinsiyetinin erkek olması kadının statüsünü arttırdığı gibi erkek çocuk doğurmamış kadın soyun devamını sağlayamadığı için kısır muamelesi görebilmektedir. Çocuk doğurmuş olmak kadına statü kazandırırken, erkek çocuk doğurmamak statü kaybettirmektedir.

Sonuç

Toplumsal ve kültürel inşa yolu ile öğretilen toplumsal cinsiyet rolleri kadınlıklar ve erkeklikler yaratmaktadır. Kadının doğurgan yapısı üzerinden anneliğin yüceltildiği, makbul kadınlık ve annelik algısının varlığını devam ettirdiği söylenebilir. Bu anlayışın bugün feminist hareketin anneliği sorgulayıcı çalışmaları ile değişme uğradığı görülmektedir. Ancak bir nebze de olsa değişen annelik algı ve pratiklerine rağmen, kadının anneliği sosyo-kültürel, politik ve dini mekanizmalar ile toplumda hakim anlayış olarak ön plana çıkarılmakta ve yeniden üretilmektedir.

Toplumsal cinsiyet bağlamında kadınların annelik deneyimlerine odaklanan, katılımcılardan samimi, ayrıntılı, bütüncül ve gerçekçi bilgiler almak amacıyla bu çalışmada nitel veri toplama yöntemlerinden görüşme tekniği kullanılmıştır. Anne olan kadınlar ile yapılan derinlemesine görüşmelerin verilerinden hareketle kadınları anne olmaya iten toplumsal nedenlerin temelinde ataerkil ve geleneksel toplum yapısının dayattığı toplumsal cinsiyet rollerinin oldukça etkili olduğu söylenebilir. Kadına öğretilme yolu ile bir nevi dayatılan bu roller kadının toplumdaki varlığının sebebine dönüşebilmekte ve kadının toplumsal konumunu etkileyebilmektedir. Kadınların ifadelerinden hareketle hem evlilik hem de anne olma kararlarında karar mekanizmalarında rollerinin olmadığı, gerekçe olarak da erkeklerin ikinci kez evlenme ihtimalinin kadınlar üzerinde yaratmış olduğu baskı ve korku olduğu belirtilmiştir. Aynı zamanda çocuk sayısı bakımından da istemedikleri kadar çocuk sahibi olmaya mecbur bırakıldıkları ifade

edilmiştir. Kadınların anne olmak, çocuk sahibi ve kaç çocuk olmaya ilişkin kararlara katılımlarında ise ekonomik özgürlüklerine göre farklılıklar olduğu da çalışan ve çalışmayan kadınların ifadelerinden çıkarılabilmektedir. Kadınların doğurganlıkla eş değer tutulduğu bu çalışmanın verileri ile de bir kez daha ortaya konulmuştur. Çocuk sahibi olamayan kadınların “kısır” olduğuna dair küçük düşürücü ve toplumdan dışlayıcı söylemlerin üretildiği, çocuk sahibi ol(a)mamanın kaynağının ise erkek olarak görülmediği belirtilmiştir. Toplumsal cinsiyet temelli oluşturulan kadınlık ve erkekliklerin dini söylemler ile de desteklenerek kadınların anneliklerinin kutsallaştırıldığı vurgulanmıştır. Öğretilmiş bir davranış olarak kadınların ilk annelik deneyimlerinin evlilik yaşlarından veya bilgiye erişimde kısıtlılıklar yaşadıklarından dolayı oldukça zorlu geçtiği, birçok bilinmezliği içerisinde barındırdığı ancak ebeveyn olan erkeğin ise bu süreçte desteğinin neredeyse olmadığı, genel olarak çocuğun tüm bakımı ile annenin ilgilenmek durumunda kaldığı katılımcıların ifadelerinden anlaşılmaktadır. Şunu belirtmek gerekir ki ücretli bir işte çalışan kadınlar için de sorumlulukları daha fazla kadının alması durumunun pek değişmediği çalışmanın verileri ile desteklenmektedir. Çalışan anneler, eşlerinin bir nebze de olsa desteğini almış olsalar da asıl iş yükünün kendilerine kaldığı belirtilmiştir. Onların da içselleştirdiği annelik rolü, anne olmanın ayrı ve daha fazla bir sorumluluk içerdiğini onlara hissettirmektedir.

Çalışmanın bulgularına göre, genel olarak katılımcıların annelik deneyimleri olumlu yaşantılar içermese de tamamı anne olmaktan dolayı çok mutlu olduklarına, anneliğin kutsallığına ve çocuklarının onların yaşama kaynağı olduğuna vurgu yapmışlardır. Bunun yanında çocuk, neslin devamı, anne ve baba arasındaki en önemli bağ, toplumsal statü kaynağı gibi anlamlara gelebilmektedir. Anneliğin kadınlara kendilerini var edebilecekleri hatta kadınlıklarını ispatlayabilecekleri bir alan açtığı ve bu deneyimin de kadınları güçlendirdiği katılımcıların ifadelerinden hareketle söylenebilir. Toplumsal baskı mekanizmaları ile mücadele etmenin bir yolu olarak da anne olmak kadınlar için -özellikle de ataerkil yapının daha baskın olduğu toplumlarda- bir avantaja dönüşmektedir. Kadınlar bir taraftan onları rahatsız eden kısır olduklarına ilişkin söylemleri diğer taraftan üzerlerine gelecek kuma tehlikesini de bertaraf etmiş olmaktadır. Çocuk sahibi olmak kadınların toplum içindeki statüsünü arttırırken çocuk sahibi ol(a)mayan kadınlar için durum değişmektedir. Anne olamayan veya olmak istemeyen kadınlara toplumsal bakış açısının ne kadar olumsuz olduğu bu çalışma ile de ortaya konmuştur. Bu kadınlar toplumun bakış açısına göre, eksik ve kusurlu olarak nitelendirilmektedirler. Kadının erkek çocuk doğurmaması ise kadınlığını ve anneliğini sorgulatacı bir unsura dönüşmektedir. Kadınların birincil kimliklerinin anne olduğuna ilişkin toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının daha çok ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Ataerkil sistemin devamlılığını sağlayan cinsiyet temelli kalıp yargılar aracılığıyla dayatılan anneliği, kadınlar da içselleştirmekte ve bunun yeniden üretilmesine bir nevi

katkı da sağlamaktadırlar. Çünkü sosyalleşme sürecinde kız çocuklarına annelik öğretilmektedir. Çalışmanın bulguları kadınların anne olma deneyimlerinin bireysel farklılıkları içerse de sosyal, kültürel, politik ve çevresel faktörlerin etkisiyle daha çok ortaklıkları barındırdığını göstermektedir. Bunun nedeni ataerkil sistemde kadına ve erkeğe öğretilen toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının öğretilmeye devam edilmesidir. Ancak bu ortaklıklara rağmen artık tek, diğer bir deyişle egemen bir annelik söyleminden söz edebilmenin de oldukça güç olduğu sonucu çıkarılabilir.

Sonuç olarak, toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında annelik söylemleri ve bu söylemlerin nasıl inşa edildiği üzerine yapılmış birçok akademik çalışma olmasına rağmen, alan araştırmasına dayalı çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu amaçla bu çalışmayı diğer çalışmalardan ayıran en temel özellik, anne olan kadınlar ile yüz yüze derinlemesine görüşmelerin yapılmış olmasıdır. Ayrıca Van kent merkezinde ilk kez yapılan bu çalışmanın verileri, kadınların annelik deneyimlerinin nasıl olduğunu, bu deneyimleri etkileyen toplumsal cinsiyet rollerinin etkilerinin açığa çıkarılması bakımından oldukça önemlidir ve çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akşit, E. E. (2009), Haydi Kızlar Okula: Kızların Eğitimi, Kadınların Bilgisi ve Kamusal Alan Tartışmaları, *Toplum ve Bilim Dergisi*, 7-26.
- Akça, E. B. (2015), Medyada Annelik Temsilleri ve Anne Savaşları: *Haftanın Annesi* Yarışma Programının Analizi, *Kadın 200 Dergisi*, Sayı 2, Cilt: XVI, Aralık, s. 91-112.
- Ayyıldız, M. K. (2015), *Kadın Dergilerinde Sunulan Kadın İmgesinin Feminist Yaklaşım Kavramlarıyla Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Badinter, E. (2017), *Kadınlık Mı Annelik Mi*, Ayşe Ekmekçi (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları
- Bayraktar, S. (2011), *Makbul Anneler Müstakbel Vatandaşlar: Neoliberal Beden Politikalarında Annelik*, Ankara: Ayizi Yayınları.
- Bora, A., Üstün İ. (2005), Sıcak Aile Ortamı Demokratikleşme Sürecinde Kadın ve Erkekler, TESEV Yayınları, Ekim

- Chodorow, N. (1979), *The Reproduction of Mothering, Psychoanalysis and the Sociology of Gender*, London: University Of California Press, Berkeley, Los Angeles,
- Creswell, J. W. (2016), *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*, Selçuk Beşir Demir (Çev.).Ankara: Eğiten Kitap.
- Deliktaş, A.,Körükçü, Ö., Kukulu K. (2015), Farklı Gruplarda Annelik Deneyimi, MÜSBED 5(4), s. 274-283.
- Forcey, L. R. (1987),“Feminist Perspectives on Mothering and Peace”, *Journal of the Association for Research on Mothering*,s.155-174.
- Gelgeç B. A.(2009), Cumhuriyet Dönemi Kadın İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 44, Güz, s. 627-638.
- Güdücü, B. (2018), “Biyolojik Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet” Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi içinde, Editörler: Dolunay Şenol, Havva Eylem Kaya, İstanbul: Lisans Yayıncılık, s.13-33.
- Hooks, B. (2016), *Feminizm Herkes İçindir*, Ece Ardın, Berna Kurt, Şirin Özgün, Aysel Yıldırım (Çev.) İstanbul: bgts Yayınları.
- Karaoğlu, S. (2018),*Dini İnanç ve Tutumların Doğurganlık Üzerindeki Etkileri (Van İli Örneği)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Kaya, S. B . (2008), Kapitalizm ve Annelik, *Mülkiye*, Cilt XXXII, Sayı 258, s.71-86.
- Lindholm, C. (2004), İslami Ortadoğu-Tarihsel Antropoloji, Balkı Şafak (Çev.).Ankara: İmge Kitabevi
- Marshall, G. (1999), *Sosyoloji Sözlüğü* ,Osman Akınhay; Derya Kömürcü (Çev.).Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Neyer, G.,Bernardi L. (2011), “Feminist Perspectives On Motherhood And Reproduction”, *Historical Social Research*, 36 (2), s.162-176
- Özbay, F. (1992), *Türkiye'de Kadın Olgusu*, Necla Arat (yayına hazırlayan), İstanbul: Say Yayınları

Özbay, F. (2017), Düünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus, İstanbul: İletişim Yayınları.

Ramazanoğlu, C. (1998), Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri, Mefkure Bayatlı (Çev.).İstanbul: Pencere Yayınları.

Şenol, D. (2018), “Toplumsal Cinsiyet ve Medya” Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi içinde, Editörler: Dolunay Şenol, Havva Eylem Kaya, İstanbul: Lisans Yayıncılık, s.311-330

Türkdoğan,Ö. (2013), “Ana Akım Medyada Annelik Miti”, Kadın Araştırmaları Dergisi, Sayı 13, Güz, s. 35-59.

Uzel, E. (2006), *Feminizm ve Doğa Ekseninde Ekofeminizm*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Yıldırım, A., Şimşek H. (2016), Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin Yayınları.